

VẤN ĐỀ VIẾT HOA TIẾNG VIỆT TRONG CÁC LOẠI VĂN BẢN

NGUYỄN HOÀNG DUNG

TÓM TẮT

Hiện nay, vấn đề viết hoa tiếng Việt trên báo chí và các loại văn bản còn chưa thống nhất. Bài viết dựa trên cơ sở khảo sát thực trạng, lý luận về cách viết hoa tiếng Việt và một số quy định hiện nay để đưa ra nội dung xác định các đối tượng cần được viết hoa và viết hoa cho từng loại đối tượng, góp phần vào việc chuẩn hóa chữ viết tiếng Việt.

1. MỤC ĐÍCH VÀ NGUYÊN TẮC VIẾT HOA

1.1. Mục đích viết hoa

Trong chữ viết, sự đối lập giữa chữ hoa và chữ thường nhằm mục đích tạo ra sự khác biệt trong nhận diện một cách trực quan. Các mục tiêu cụ thể khi viết hoa là:

a. *Để cá thể hóa đối tượng*, tức là “riêng hóa” trong đặt tên, gọi tên đối tượng.

Trong đó việc *chuyển hóa từ danh từ chung sang tên riêng*: Tên riêng là cái mượn, cái phát sinh, cái có sau vốn từ chung. Ví dụ: *bông sen* là tên loài hoa, loài cây, nhưng khi xuất hiện các tên gọi: *quán cà phê Bông Sen*, *máy kéo Bông Sen*, *thuốc lá Bông Sen*, v.v. thì đó là quá trình chuyển hóa cách sử dụng, nhằm chỉ ra rằng, đây là những đối tượng biểu hiện,

dùng để phân biệt. Sự phân biệt đó, thậm chí, đến mức chi tiết, và vì thế phải dùng đến những ký hiệu ngoài ngôn ngữ: (*quán*) *Bông Sen* 1, (*quán*) *Bông Sen* (2); trường *Tân Phú A*, trường *Tân Phú B*, v.v.

b. *Để giới hạn, để báo hiệu* bắt đầu một phát ngôn (câu), một đoạn văn hoặc những phần liệt kê, thống kê, v.v. khi xuống dòng. Đầu mỗi câu phải viết hoa là điều kiện bắt buộc.

c. *Để lưu ý, nhấn mạnh một nội dung thông tin nào đó* trong văn bản, thông qua việc thể hiện bằng hình thức con chữ. Đây không phải là cách làm duy nhất để đạt mục tiêu, vì có thể lưu ý, nhấn mạnh bằng cách gạch chân, in nghiêng, in đậm, sử dụng phông chữ, cỡ chữ, v.v. Nhưng dù sao, khi phương tiện, cách thức thể hiện văn bản không có sự hỗ trợ của vi tính, như khi viết tay, thì vẫn có thể dựa vào cách viết hoa các từ ngữ để gây sự chú ý.

d. *Để thể hiện sự tôn trọng đối tượng, sự kiện* được nhắc đến (theo phong cách và biện pháp tu từ). Dù cách làm này không phải là bắt buộc, bởi lệ thuộc vào mục đích, tư tưởng, tình cảm cá nhân, nhưng viết hoa ở đây cũng là mặt biểu hiện quan trọng về ngữ dụng ở người thể hiện.

Như vậy, một giải pháp viết hoa trong tiếng Việt hiện nay cần đáp ứng được ba yêu cầu, (phù hợp với nhận định của Phạm Hùng Việt, 2004):

Một là, thực hiện được mục đích của viết hoa: *Về cú pháp*: dùng để biểu thị sự bắt đầu của một câu, có tác dụng phân đoạn về mặt cú pháp; *Về từ vựng*: dùng để phân đoạn các đơn vị từ vựng được gọi là tên riêng; *Về tu từ*: biểu lộ sự tôn kính, trân trọng, sự nhấn mạnh đặc biệt; *Về thẩm mỹ*: dùng để trang trí, trình bày (đây là vấn đề không thuộc về ngôn ngữ học nên không nằm trong phạm vi đang được xem xét).

Hai là, đảm bảo yêu cầu về khoa học.

Ba là, đáp ứng yêu cầu của xã hội.

1.2. Nguyên tắc viết hoa

- Nguyên tắc chung cần lưu ý là có hai loại viết hoa *bắt buộc* và *không bắt buộc*.

- Tên gọi có nguồn gốc ngôn ngữ khác nhau thì cách viết hoa và cách thể hiện sự liên tục của âm tiết cũng khác nhau.

- Mục tiêu phân biệt hình thức nhằm phân biệt đối tượng được gọi tên, phải được đặt lên hàng đầu. Do đó, khi có bất kỳ nhu cầu phân biệt nào nhằm xác định cái riêng, cái cá thể trong những cái chung, thì phải viết hoa ở ranh giới có tác dụng phân biệt. Ví dụ: có nhiều loại trường học, nhưng để phân biệt về cấp học, quy mô, tính chất giữa các loại trường, có thể viết hoa ở chữ cái đầu của mỗi âm tiết nằm ở ranh giới có tác dụng phân biệt, như các cách viết sau đây là hợp lý:

- *Trường Đại học Bách khoa*

- *Trường Cao đẳng Ngoại ngữ...*

Và như vậy, đơn vị viết hoa là mỗi âm tiết trong từ chứ không phải viết hoa cho từ, nếu chỉ là từ trong vốn từ chung chứ không có ý nghĩa riêng cho đối tượng. Vậy nên cách viết *Trường Cao Đẳng Mỹ Thuật*

TP. HCM là vô lý, vì *cao đẳng*, *mỹ thuật*, là mỗi từ có hai âm tiết.

Tuy nhiên, điểm giống nhau trong những khác nhau ấy, là đều chọn âm đầu trong âm tiết tiếng Việt (chủ yếu là phụ âm) làm đại diện cho cả tổ hợp (âm tiết) để viết hoa. Điều này dễ thấy ngay trong cách viết tắt (ví dụ: XHCN), bởi vì trong tiếng Việt, âm đầu có số lượng lớn nhất trong các đơn vị tham gia cấu tạo âm tiết.

Trong phạm vi tên riêng, phương châm mà tác giả Phạm Hùng Việt lựa chọn là: chấp nhận cách viết với loại tên riêng đã trở thành thói quen, đang được sử dụng phổ biến trong xã hội; tìm ra cách viết có cơ sở đối với loại tên riêng chưa có cách viết thống nhất.

Tác giả cũng đưa ra một số ý kiến về cách viết hoa cho các đối tượng:

Về tên người: Đặc điểm cơ bản của loại tên này, như một số tác giả đã nêu, là tính không cố định (lỏng, không chặt) về kết cấu. Tên người Việt Nam có thể tách ra thành các phần cấu tạo riêng: *họ*, *tên đệm*, *tên* và có khả năng dùng độc lập. Do vậy, cách viết hoa đối với loại tên này (gồm cả tên thật, tên tự, tên hiệu) như hiện nay là hợp lý: viết hoa tất cả các chữ đầu các âm tiết, giữa các âm tiết không có dấu nối.

Về tên riêng các cơ quan đoàn thể, tổ chức: Không "lỏng" như tên người, nhưng cũng không chặt như tên địa lý. Bằng chứng là các tên gọi loại này đều có khả năng tách ra để lâm thời dùng độc lập được. Ví dụ: *Trường đại học sư phạm*, có thể tách ra thành *Đại học sư phạm* hoặc *Sư phạm* hoặc *Trường* để dùng độc lập (trong một số trường hợp cụ thể); hoặc với từ *Trung tâm* có thể nói: *Đi học ở Trung tâm, Trung*

tâm gửi công văn về Viện... Hầu như tên gọi nào thuộc loại này cũng đều có khả năng như vậy. Phải chăng chính từ đặc điểm này đã dẫn đến cách viết hoa đối với tên gọi loại này thường rơi vào tình trạng lộn xộn, tùy tiện nhất?

Từ đặc điểm đó, cần viết hoa chữ cái âm tiết đầu của tất cả các từ và cụm từ chỉ một khái niệm, sự vật trong tên gọi, trừ các hư từ như *và, về, của*, các số từ *những, các*, v.v. Ví dụ: *Bộ Giáo dục và Đào tạo, Viện Ngôn ngữ học, Đảng Cộng sản Việt Nam, Trường Đại học Bách khoa Hà Nội, Nhà xuất bản Giáo dục*, v.v.

Viết hoa theo giải pháp này, so với các cách viết khác, có một số ưu điểm sau:

- Phản ánh được đặc điểm cấu trúc có nhiều thành phần của tên gọi loại này. Đảm bảo cho một tên riêng khi dùng ở dạng đầy đủ cũng như ở các dạng rút gọn đều có cách viết hoa nhất quán.
- Phù hợp với xu hướng viết hoa phổ biến của xã hội hiện nay. Xu hướng này phản ánh tâm lý của người sử dụng muốn viết hoa nhiều thành tố trong tên gọi thuộc loại này.
- Cho thấy được ranh giới của một tên riêng thuộc tên gọi loại này trong văn bản.
- Dễ thực hiện thống nhất.

2. QUY CÁCH VIẾT HOA

Phần này xác định các đối tượng cần viết hoa và cách viết hoa cho từng loại đối tượng. Nội dung chủ yếu của phần này dựa trên nội dung có trong *Tiếng Việt thực hành và soạn thảo văn bản* của nhóm tác giả Nguyễn Công Đức-Nguyễn Kiên Trường (2005-2008).

2.1. Tên người

- a). Tên người Việt Nam, tên người nước

ngoài và tên người Việt Nam ở vùng dân tộc nhưng đều phiên âm hoặc ghi theo âm Hán-Việt, gồm tên thật, tên tự, tên hiệu, v.v. thì viết hoa các chữ cái đầu của mỗi âm tiết, không dùng dấu nổi. Ví dụ: *Trần Quốc Tuấn; Nguyễn Du, tự Tố Như, hiệu Thanh Hiên; Lý Bạch, tự Thái Bạch*, v.v.

- Một số tên gọi vua chúa, quan lại, trí thức Việt Nam, Trung Quốc (thời phong kiến) được cấu tạo theo kiểu danh từ chung (đế vương, hoàng hậu, tông, tổ, hầu, tử, phu tử,...) và danh từ riêng, thì viết hoa các chữ cái đầu của mỗi âm tiết. Ví dụ: *Mai Hắc Đế, Đinh Tiên Hoàng, Hùng Vương, Lạc Long Quân, Bố Cái Đại Vương, Lê Thái Tổ, Lê Thánh Tông, Phù Đổng Thiên Vương, Khổng Tử, La Sơn Phu Tử*,...

- Một số tên người Việt Nam được cấu tạo bằng cách kết hợp một số danh từ chung (*ông, bà, thánh, cá*; hoặc từ chỉ học vị, chức tước,...) với một số danh từ riêng dùng để gọi, làm biệt hiệu,... thì danh từ chung đó cũng được viết hoa. Ví dụ: *Bà Trưng, Cả Trọng, Đề Thám, Lãnh Cỗ, Cử Trị, Nghè Tân, Trạng Lường, Đồ Chiểu, Tú Xương, Đội Cấn, Bà Huyện Thanh Quan*, v.v.

b). *Tên người trong các dân tộc ít người ở Việt Nam*: Viết hoa các chữ cái đầu của mỗi âm tiết, không dùng dấu nổi. Ví dụ: *Lò Văn Bường, Tráng A Pao, Y Niêm, A Ma Pui*,...

c). *Tên người nước ngoài có nguồn gốc ngôn ngữ khác Việt*: hoặc giữ nguyên dạng hoặc phiên âm hay chuyển từ, đều phải viết hoa chữ cái đầu của từng tổ hợp là tên họ, tên riêng. Ví dụ: *Napôlêông Bônápac, B. Clinton, G. Bush*, v.v.

2.2. Tên địa lý

- a). Tên địa lý Việt Nam và tên địa lý nước ngoài, tên địa lý ở vùng dân tộc chủ yếu ở

Tây Nguyên mà được phiên âm hoặc đọc theo âm Hán-Việt viết hoa chữ cái đầu của mỗi âm tiết, không dùng dấu nổi. Ví dụ: *Hà Nội, Trung Quốc, Thụy Sĩ, Nam Tư*, v.v.

b). *Tên địa lý nước ngoài* có nguồn gốc ngôn ngữ khác Việt mà được phiên gián tiếp qua tiếng Hán và đọc theo âm Hán-Việt: viết hoa tất cả các chữ cái đầu của mỗi âm tiết, không dùng dấu nổi. Ví dụ: *Hà Lan, Phần Lan, Na Uy, Thụy Điển, Đan Mạch, Bồ Đào Nha, Tây Ban Nha*, v.v.

- Trong tên địa lý thì nếu có từ chỉ phương hướng, vị trí,... kết hợp với một danh từ riêng đã trở thành bộ phận của địa danh: viết hoa các chữ cái đầu tiên của mỗi âm tiết trong các từ đó. Ví dụ: *Tả Thanh Oai, An Cựu Đông, Bắc Âu, Thượng Lào, Đông Nam Á, Tây Âu, Bắc Mỹ, Tây Nam Phi*, v.v.

- Cũng như vậy, đối với từ chỉ phương hướng kết hợp với từ chỉ phương hướng hoặc một danh từ chung đơn tiết nào đó được dùng để chỉ một vùng, một miền, một khu vực nhất định: viết hoa các thành phần của nó: *(khu) Tây Bắc, (khu) Đông Bắc, Trung Kỳ, Nam Kỳ, Bắc Kỳ, Bắc Bộ, Bắc Trung Bộ, Nam Trung Bộ, Bắc Hà, Nam Hà, Đảng Trong, Đảng Ngoài, Bắc Bán Cầu, Nam Bán Cầu, Bắc Cực, (quan hệ) Đông-Tây*, v.v.

Ghi chú: Tên địa lý ở Việt Nam cấu tạo bằng cách kết hợp danh từ chung (*biển, cửa, bến, vũng, lạch, vàm, bản*,...) với danh từ riêng là một âm tiết thì viết hoa các chữ cái đầu tạo nên tên gọi đó. Ví dụ: *Cửa Lò, Bến Nghé, Vũng Tàu, Lạch Trường, Vàm Cỏ, Vàm Láng, Buôn Hồ, Bản Kéo, Sóc Trăng*... (đối thoại) *Bắc-Nam*, (các nước) *Phương Đông*, (văn học)

Phương Tây, Trung Phi, Cận Đông, Đông Nam Bộ, Trường Sơn Tây, v.v.

2.3. Tên tổ chức:

a). *Đối với tên gọi được viết đầy đủ*: viết hoa chữ cái của âm tiết đầu và của tên riêng nếu có, và viết hoa các chữ cái của âm tiết nằm ở vị trí, ranh giới có tác dụng phân biệt đối tượng. Ví dụ: *Chính phủ Việt Nam, Quốc hội Việt Nam, Mặt trận Tổ quốc Việt Nam, Đảng và Nhà nước, nước Cộng hòa Hồi giáo Pakistan (Bộ Y tế, Bộ Ngoại giao, Bộ Thương mại, Hội đồng Nhà nước*, v.v.).

b). *Đối với tên gọi được viết tắt*: dùng chữ cái in hoa cho tất cả các chữ cái mở đầu âm tiết trong tiếng Việt hoặc hình vị – từ trong tiếng nước ngoài. Ví dụ: *Công ty TNHH Thái Tuấn, FAO, UNICEF*, v.v.

2.4. Các đối tượng khác cần phải được viết hoa:

a. Tên các tổ chức trong và ngoài nước được viết tắt: viết bằng chữ in hoa (lấy chữ cái đầu mỗi âm tiết hoặc từ – hình vị trong tiếng nước ngoài)

b. Tên các năm âm lịch: viết hoa chữ cái đầu của mỗi âm tiết. Ví dụ: năm *Kỷ Tỵ*, (cách mạng) *Tân Hợi*, (cuộc chính biến) *Mậu Tuất*, (tết) *Mậu Thân*, v.v.

c. Tên các ngày *tiết* và ngày *tết*: viết hoa chữ cái của âm tiết thứ nhất. Ví dụ: *tiết Lập xuân, tiết Đại hàn, tết Đoan ngo, tết Trung thu, tết Nguyên đán*, v.v.

d. Tên gọi một số thời kỳ lịch sử lâu dài hoặc có ý nghĩa quan trọng, hoặc duy nhất: viết hoa chữ cái đầu của âm tiết đầu. Ví dụ: *thời kỳ Phục hưng, Chiến tranh thứ giới thứ nhất, phong trào Cần vương*, v.v.

đ. Tên gọi các sự kiện lịch sử quan trọng: viết hoa chữ cái ở âm tiết mở đầu và âm

tiết là tên riêng, nếu có. Ví dụ: *Kháng chiến chống Pháp*. Không viết bằng con số mà viết bằng chữ cái in hoa của âm tiết mở đầu, của âm tiết có nằm ở vị trí, ranh giới có tác dụng phân biệt. Ví dụ: *Cách mạng tháng Tám, Cách mạng Xã hội chủ nghĩa Tháng Mười vĩ đại*.

e. Tên các ngành, lớp, bộ, họ, giống (chi), trong sinh vật học: viết hoa phần tên riêng, phần cá thể hóa đối tượng. Ví dụ: *họ Kim giao, bộ Thân giáp mười chân, chi Tôm he, lớp Nhện, cây họ Đậu, họ Dâu tằm,...*

ê. Tên các niên đại địa chất: viết hoa chữ cái đầu âm tiết thứ nhất. Ví dụ: *Cổ sinh, kỷ Các bon, kỷ Đệ tứ*.

g. Tên gọi các huân chương, huy chương, danh hiệu vinh dự,... viết hoa chữ cái đầu âm tiết thứ nhất và chữ cái của âm tiết nằm ở vị trí có tác dụng phân biệt: Ví dụ: (các huân chương): *Độc lập, Sao vàng, Cờ đỏ, Lênin, Hồ Chí Minh, Quân công, Chiến công, Kháng chiến, Chiến sĩ vẻ vang,...*; kỷ niệm chương *"Tổ quốc ghi công"*; *Bảng vàng danh dự, Giải thưởng Nhà nước, Nghệ sĩ Nhân dân, Nhà giáo Nhân dân, Thầy thuốc Nhân dân, Anh hùng Lao động,...*

h. Tên gọi các tôn giáo, giáo phái, v.v. bằng tiếng Việt hoặc Hán Việt: viết hoa tất cả các chữ cái đầu của mỗi âm tiết: *Tin Lành, Cơ Đốc, Cao Đài, Bà La Môn, Tiểu Thừa, Đại Thừa, Mật Tông, Thiền Tông,...*

i. Tên các tác phẩm, sách báo, công trình, đề tài, văn kiện, văn bản, v.v. thì phải để trong ngoặc kép và viết hoa như sau:

- Viết hoa chữ cái của âm tiết mở đầu cụm từ và của các âm tiết là tên riêng nếu có. Ví dụ: *"Đất nước đứng lên", "Chị Sứ", v.v.*

- Nếu tên người, tên địa lý, tên triều đại, v.v. được dùng làm tên tác phẩm, thì các

đối tượng này vẫn được áp dụng cách viết hoa đã nêu trên, tức là viết hoa tên người, tên địa lý, tên triều đại đó. Ví dụ: *"Thạch Sanh", "Hồ Chí Minh toàn tập", "Nghệ An ký", "Lĩnh Nam chích quái", "Việt sử lược", "Hậu Hán thư", "Tam Quốc chí", v.v.*

- Ngoài các trường hợp trên, chỉ viết hoa đầu các âm tiết thư nhất. Ví dụ: *"Làm gì", báo "Nhân dân", (tạp chí) "Khảo cổ học", "Dư địa chí", "Hiến pháp nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam", "Bộ luật hình sự", "Luật tổ chức Quốc hội và Hội đồng Nhà nước",...* □

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Việt Hùng, Phan Xuân Thành. 1999. *Quy tắc viết hoa tên riêng Việt Nam và nước ngoài trên sách giáo khoa* (dự thảo), Hà Nội.
2. Nguyễn Cảnh Toàn. 1983. *Một số vấn đề xung quanh chuẩn hóa chính tả và thuật ngữ*, trong *"Chuẩn hóa chính tả và thuật ngữ"*. Hà Nội: Nxb. Giáo dục-Hội Ngôn ngữ học TPHCM.
3. Nguyễn Kiên Trường (đồng tác giả). 2008. *Tiếng Việt thực hành và soạn thảo văn bản*. Hà Nội: Nxb. Giáo dục.
4. Nhiều tác giả. 1983. *Chuẩn hóa chính tả và thuật ngữ*. Hà Nội: Nxb. Giáo dục.
5. Phạm Hùng Việt. 2000. *Viết hoa tên riêng trong tiếng Việt*. Tạp chí Ngôn ngữ, số 6.
6. Quy định 240 (05/3/1984) về chính tả và thuật ngữ tiếng Việt của Bộ trưởng Bộ Giáo dục Nguyễn Thị Bình.
7. Thông tư số 1/2011 của Bộ Nội vụ hướng dẫn về thể thức và kỹ thuật trình bày văn bản hành chính.
8. Trần Khuyển. 1997. *Vài suy nghĩ về cách viết tên riêng nước ngoài trên báo chí nước ta hiện nay*, Kỷ yếu Hội thảo khoa học *Tiếng Việt trên các phương tiện thông tin đại chúng*, do Hội Ngôn ngữ học TPHCM tổ chức.